

HAYREDDİN HİDİR b. MAHMUD b. ÖMER el-'ATUFİ «KASTAMONİ» VE HADİS ESERLERİ (*)

Doç. Dr. Sadık CİHAN

Hayreddin Merzifonda doğmuştur (1). Babası Mahmud b. Ömerdir (2). 'Atufî ismiyle meşhurdur (3). Kastamonî'de denir (4).

'Atufî öğrenme çağına geldiği zaman, Bahşi Halife'den tefsir ve hadis ilmimi, Amasyalı Mevlâna Abdi'den ilmi meâniyi, Kadı-zâde'nin torunu Mevlâna Kutbuddin Muhammed'ten akli ilimleri, Mevlâna Hâce'den ilmi usulü, Mevlâna Efdalzâde'den şeri ilimleri tahsil etmiştir (5).

'Atufî, II. Beyazıt (886-918/1481-1512) tarafından saraya hoca tayin edilmiştir. Daha sonra bu makamı tenkederek muhtelif camilerde vaizlik yapmış ve tefsir okutmuştur. Ömrünün sonlarına doğru köşesine çekilmiş ve bu anda muhtelif ilimlerde eserler yazmıştır (6).

Hayreddin tefsir, hadis, edebiyat, meâni, beyân ilimlerinde mütehassis bir kimse idi (7).

(*) Osmanlı Devri Hadis Yazarları Üzerine Araştırma. Seri: 1.

(1) Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, Ankara 1960, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I, 464-65.

(2) Mehmed Süreyya, Sicilli Osmani, İstanbul 1308 h, Matbaayı Amire, II, 314.

(3) Taşköprüzâde, Şakâıkı Nu'maniye, tercüme eden: Mecdi Efendi, s. 415.

(4) Sicilli Osmani, II, 314; Mecdi Efendi, 415.

(5) Mecdi Efendi, s. 415.

(6) Mecdi Efendi, s. 415; Büyük Tefsir Tarihi, I, 464-65; Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lâm, İstanbul 1306/1889, 6 cilt, Mirham matbaası, IV, 3161.

(7) Mecdi Efendi, s. 415.

948/1541 de İstanbul'da öldü. Eyüb'te, kendi evinin civarındaki Hatib Kasım Oğlunun kabrinin yanına gömüldü (8).

I. Başlıca Eserleri :

- 1 — Hâşiye 'alâ Tefsiri Keşşâf (9)
- 2 — Hâşiye 'alâ Beydavî (10)
- 3 — Şerhu Kaşidei Burde (11)
- 4 — Kitābu'l-Uttās (12) veya Risālatu'l-Uttās (13)
- 5 — Risāle fi tefsir şelāṣe ayāt min evveli şureti en'am me'a tefsiri sureti rahmān (14)
- 6 — Kitābu'l-hāl fīmā 'azl min ba'dı'l-maḥal (15)
- 7 — Mirātu'r-ru'yā (16)
- 8 — Şerhu İsağuci fi'l-mantık (17)
- 9 — Risālatun makālatun fi beyāni tefsiri «Kavlihi Te'alā» (18)

II. Hadis Eserleri :

1 — Şerhu Meşârıkı'l-Envâr

'Aṭuffi, Hasan b. Muhammed b. es-Sagani'nin (doğ. 577/1181, ölm.

- (8) Omar Rıda Kahhala, Mu'cemu'l-müellifin, Şam 1960, 15 cilt, Matbaayı Terakki, IV, 101; Mecdi Efendi, s. 415; Büyük Tefsir Tarihi, I, 464-65. Yazarın ölüm tarihi Kamusu A'lam (IV, 3161) tarafından 941/1534; Sicilli Osmanî (II, 314) tarafından 924/1518 olarak gösterilmiştir. Farklı üç ölüm tarihi nakledilmiştir. Verilen tarihlerin hangisinin daha isabetli olduğunu araştırdık. Atufi Meşârıkı'l-Envâr üzerine yapmış olduğu «Keşfu'l-Meşârık» isimli kendi elyazması eserinin 516'cı varakında eserini 946/1539 tarihinde bitirdiğine işaret etmiştir. Yazarın bu tarihten önce vefat etmesi mümkün olmadığına göre, 948/1541 i ölümü tarihi olarak veren bibliyografik eserler daha isabet kaydetmişlerdir.
- (9) S.K. - Şehit Ali Paşa Ksm. nr. 263, 220 varak.
- (10) S.K. - Beşir Ağa Ksm. nr. 25.
- (11) S.K. - Ayasofya Ksm. nr. 4079, 62 varak.
- (12) S.K. - Fatih Ksm. nr. 3556, 38 varak; Lala İsmail Paşa, nr. 388.
- (13) S.K. - Şehzade Mehmet Ksm. nr. 8/2 ci risāle.
- (14) Ayasofya, nr. 396.
- (15) Reisülküttab, nr. 45, 191 varak, 927/1520-21, müellif hattı ile; İbrahim Paşa, nr. 216; Amcazade Hüseyin Paşa, nr. 69.
- (16) Mecdi Efendi, s. 415; Sicilli Osmanî, II, 314.
- (17) M. Müellifin, IV, 101.
- (18) S.K. - Carullah Ksm. nr. 2121/1. risale, 6 varak.

650/1252) eserini (19) arapça olarak şerhetmiştir. Birçok yazmaları olup, bunlardan İstanbul Üsküdar'daki Hac Selim Ağa Kütüphanesinde ki yazmayı inceledik (20).

Yazar eserine Allaha hamd ve şükürle başlıyor, Kanuni Sultan Süleymana övgüde bulunuyor. Eseri telif etmesinin sebebini şöyle açıklıyor: «Adil Sultan Süleyman zamanında bulunduğum için Saganî'nin eserini şerhetmeyi arzu ettim».

Kendi isminden sonra, Hz. Ebu Hüreyre (ölm.58-59/677-78) tarafından nakledilen eserin ilk hadisini zikretmiştir: «Men âmene billâhi ve Resulihî ve ikame's-şalatı ve şâme ramağâne...»

'Atuff her hadisin kelime kelime izahını «kavlulu» adı altında yapmıştır. Hadislerin kelime manâlarına gramer tahlillerinden daha fazla ehemmiyet vermiştir.

Şerh, Meşâriku'l-Envârın'ın bütününi teşkileder (21). Şerhine «Keşfu'l-Meşârik» ismini vermiştir (22).

2 — Ravdu'l-İnsân fî tedâbirî şîhâtı'l-ebdân (23)

'Atuff Hz. Peygamberin tıbla ilgili hadislerini topluyarak arapça şerhetmiştir. Eser neşredilmemiştir. Yazma olan nüshalarından Fatih Kütüphanesinde bulunamı inceledik (24).

(19) Eserin ismi Meşâriku'l-envârü'n-Nebeviye min sıhâhü'l-ahbârı'l-Mustafa-viye dir. Eser 2246 hadis ihtiva eder. Hadisler Buhari ve Müslimden seçilmiş ve oniki bölüme ayrılmıştır (Bkz. Keşfuzzunun, Katip Celebi, İstanbul 1943, Maarif matbaası, II, 1688-89).

(20) Nr. 230, 1a-516b varak, müellif hattı ile, 946/1539.

Fehmi Edhem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1964, Küçük Aydın Matbaası, II, 208; Fatih, nr. 994/1. risâle; Defteri Ayasofya, nr. 537-38, s. 36; Defteri Yeni Cami, nr. 63-64, s. 82; Süleymaniye, nr. 273; K. Ali Paşa, nr. 269; Defteri Atif Efendi, nr. 541-43; Defteri Veliyyüddin, nr. 733-35, s. 40 ve 736, s. 41.

(21) Bazı eserler üzerine kısmî şerhler yapılmıştır. Bu bakımdan eserin tam bir şerh olup olmadığını anlamak için esas eserle karşılaştırdık.

(22) Bkz: Hac Selim Ağa, nr 230, 2a varak.

(23) Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333/1914 1 ci cilt, 1338/1929 II ci cilt, I, 355-56; Broc. Supp, II, 639 (1938).

(24) Nr. 3569, 116 varak, 936/1529 da Mahmud b. Nasuh tarafından istinsah edilmiştir.

Yazar eserine kendi ismini kaydederek başlıyor. Allaha şükür, Hz. Peygambere salat ve selamdan sonra sıhhatın ehemmiyetini izâhediyor. Görüşlerini teyit için «... yeyin, için, israf etmeyin. Çünkü O (Allah) israf edenleri sevmez» (25) ayetini zikrediyor. Bundan sonra II. Beyazıtta övgüde bulunuyor, eserin ismini şiir içinde «**Ravdu'l-insân fi tedâbiri şîhhati'l-ebdân**» olduğunu belirtiyor (26).

Eser üç bölüme ayrılmıştır :

a) Yukarıda zikredilen ayeti kerimeye göre israf ve zararlı şeylerin beyanı hakkında (27)

b) Tıbbi istilahların tefsiri (28)

c) Hz. Peygamberin sünnetlerinde yeme ve içme ile ilgili hususlar. Bu bölüm eserin esasını teşkiledip, birçok kısımlara ayrılmıştır :

1 — Yemekle (ilgili) kısım (29)

2 — İçme ile (ilgili) kısım (30)

3 — Ekmek (31)

4 — Et (32)

5 — Deri, Erimiş yağ (33)

6 — Süt kaymağı (yağ), herise (34)

7 — Hindiba, kereviz (35)

8 — Su içinde büyüyen bitki, yenebilir otlar veyahut pancar, sebzeler (36)

9 — Hıyar (37)

10 — Mercimek, piriñç (38)

(25) Sure: 7, Ayet. 31.

(26) Rav du'l-İnsân. (Fatih nr. 3569) 1b varak.

(27) Aynı eser, 2a varak.

(28) Aynı eser, 5a varak.

(29) Aynı eser, 32a varak.

(30) Aynı eser, 39b varak.

(31) Aynı eser, 55b varak.

(32) Aynı eser, 58a varak.

(33) Aynı eser, 61a-63a varak.

(34) Aynı eser, 63a varak. Herise: Kavrulmuş buğday ve yoğurulmuş etten yapılır.

(35) Aynı eser, 64a-b varak.

(36) Aynı eser, 65a-b varak.

(37) Aynı eser, 68b varak.

(38) Aynı eser, 69a varak.

- 11 — Yer mantarı (domalan), patlıcan (39)
- 12 — Olgun ve kuru hurma (40)
- 13 — İncir (41)
- 14 — Zeytin, nar (42)
- 15 — Ayva (43)
- 16 — Elma, lotus çiçeğinin meyvası (44)
- 17 — Üzüüm (45)
- 18 — Kavun (46)
- 19 — Su (47)
- 20 — Çamur (killi), şarap (48)
- 21 — Sirke, tuz (49)
- 22 — Bazı ilâçlar hakkında (50)
- 23 — Bal (51).

Yazar eserini Sultan II. Beyazıtta ithafetmiştir. Müracaat ettiği eserleri de zikretmiştir: Sahihi Müslim ve şerhleri, Avārifu'l-Ma'ārif (52), İhyāu'l-'Ulüm, Minhācu'l-'Abidîn (53) ve Ebu'l-Kasım en-Neysaburinin eseri.

3 — el-Cevheretu'l-Cināniye Fî Mesāilî'l-İmāniye (53)

'Atuffi imanla ilgili hadisleri toplamış ve arapça olarak şerhetmiştir. Neşredilmemiştir. Tesbit edebildiğimiz tek yazma nüshası III. Ahmet kütüphanesinde bulunmaktadır (55).

- (39) Aynı eser, 70a-b varak.
- (40) Aynı eser, 72a varak.
- (41) Aynı eser, 74b varak.
- (42) Aynı eser, 75a varak.
- (43) Aynı eser, 76a varak.
- (44) Aynı eser, 77a-b varak.
- (45) Aynı eser, 78a varak.
- (46) Aynı eser, 79b varak.
- (47) Aynı eser, 81b varak.
- (48) Aynı eser, 85a varak.
- (49) Aynı eser, 88a varak.
- (50) Aynı eser, 89a varak.
- (51) Aynı eser, 102b varak.
- (52) Eserin müellifi Şehabeddin Ebi Hafs Ömer es-Suhreverdi (ölm. 632/1234).
- (53) Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali (ölm. 505/1111) (Bkz. Keşfuzzunun, II, 1876).
- (54) Osmanlı Müellifleri, I, 355-56; H. Arifin, I, 346; F. Ethem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu, II, 276.
- (55) Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet Kitaplığı, nr. 607, 92 varak, 916/1510 da istinsah edilmiştir.

Müellif mutad olduğu şekilde Allaha şükür ve hamd, Hz. Peygambere salat ve selamdan sonra eserin yazılış sebebini açıklamıştır: «Meşâriku'l-Envâr'ın birinci hadîsinin şerhi henüz son bulmuştu ki bazı talebeler ve müslümanlar iman konusunda bir eser yazmamı istediler. Ben de hizmet gayesiyle bu eseri yazdım.» (56).

'Aţuffî devletin kurucusu Osman'dan Beyazıt'a kadar bütün sultanları sayıyor ve yedi kat semavat ile münasebet kurarak hanedanın yedinci Sultanı II. Beyazıt'a övgüde bulunuyor.

Eserde, Meşâriku'l-Envâr'a yaptığı şerhte takip ettiği metod-dan farklı bir metod takibetmiştir. Eserin birinci hadisi olup, Buhari tarafından nakledilen hadisi «hadis» ismi altında izah etmiştir. Hadisin ravisi Ebu Hüreyre'ye ait bir hikâyeyi «menâkıb» adı altında zikretmiştir. Ayrıca Ebu Hüreyre'nin hadis rivayet ediş şeklini de açıklamıştır.

Hadislerin hususiyetlerine «l'em» kelimesi altında işaret edilmiştir. Hadisler kelime kelime «kavluhü» adı altında şerhedilmiştir. Nihayet «inkîla» veyahut «inkulte» ile sorular sorulmuş ve «ucîbu» veyahut «kûlnâ» adı altında cevap verilmiştir.

Yazar eseri Sultan II. Beyazıt'a ithafetmiştir. Burada belirtmek lâzımdır ki 52 nci yapraktan 92 nci yaprağa kadar eserde zikredilen kelimeleri detaylı bir şekilde izah etmiş ve görüşünü «kultu» şeklinde belirtmiştir.

4 — el-İnzâr

'Aţuffî Meşâriku'l-Envârdan seçilen yirmidört hadisi arapça olarak şerhetmiştir (57). Risâle neşredilmemiştir. Yazma nüshalarından Şehzade Mehmet Kütüphanesinde bulunanı inceledik (58).

(56) el-Cevheretu'l-Cinâniye, la varak.

(57) Risâledeki hadisleri saydık 24 olarak tesbit ettik. Risâlenin kapağı üzerindeki nota göre: «Yazar İbn Melekin şerhinde zor mülâhaza edilen kelimelere haşîye yapmıştır» denilmektedir. Halbuki yazar seçtiği hadisleri şerhetmiştir. Bunun için kapak üzerine konulan not gerçeği yansıtmamaktadır.

(58) Nr. 8/1ci risale, 1b-100 a varak.

S.K. - Ayasofya Ksm, nr. 538, 72 varak, burada risâle «İnzâr fi şerhi ba'di ehâdisi meşâriki'l-envâr» olarak isimlendirilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu, II, 210. Burada «el-İnzâr şerhu meşâriki'l-envâr» ismi altındadır.

Yazar risâlesine Allahın Kur'anı Kerimi öğrettiğini, insanları yarattığını, yer ve gök tabakalarında hareketin bulunduğunu, dağların bulutlar gibi geçtiğini, insanların bunu gördüklerini ifâdeden sonra Allahın sıfatlarından bazısını sayıyor (59). Ve şöyle diyor : «İbn Melekin (60) Meşâriku'l-Envâra yaptığı şerhe «Mebâriku'l-Ezhâr (61) denildiğini, gayet açık, faydalı yeterli bir şerh olduğunu, bu şerhe 'baktığını istifade ettiğini, onun güzel sözleriyle kendi sözünü karıştırdığını, noksanını onun kemalatıyla giderdiğini» (62).

'Aṭufî İbn Melekin tesiri altında kalmakla beraber, kendi görüşleride mevcuttur. Bunları «ekûl» sözüyle ifâde etmiştir.

«Fî vaşfihi» ismi altında bir şiir içinde II. Beyazıt'a övgüde bulunuyor.

Hatime kısmı rüya hakkındadır.

5 — Risâle Hâşiye 'alâ şerhi hadîsi'l-evvel min eḥâdisi meşâriku'l-envâr.

'Aṭufî Meşâriku'l-Envâr üzerine yaptığı şerhinin birinci hadisi üzerine arapça hâşiye yapmıştır. Risâle bibliyografik eserler tarafından zikredilmemiştir (63). Tesbit edebildiğimiz tek yazma nüshası Fatih kütüphanesinde (64).

Yazar risâleyi yazış sebebini şöyle ifâde etmiştir : «Hadisin manâsına daha açıklık vermek ve inanç hakkındaki konuyu tamamlamak için» (65).

İzahlar «kavlühü» adı altında yapılmıştır.

(59) Bkz. 1b-2a varak.

(60) İbn Melek, Abdülatif b. Abdülaziz (ölm. 797/1394) İzmir Tire medresesinde hocalık yapmıştır. Yaptığı şerhi talebelerine okutmuştur. (Bkz. Osmanlı Müellifleri, I, 219; H. Arifin, I, 617; M. Müellifin, VI, 11.).

(61) Eser birçok defalar basılmıştır. 1287/1870, Matbaayı Sultaniye; 1303/1885, Muharrem Efendi Matbaası; 1309/1891, Hüseyin Efendi Matbaası; 1311/1893, Şirketi Hayriye Matbaası.

(62) İnzâr, 3a varak.

(63) Osmanlı Müellifleri, I, 355-356; Mecdi, s. 415; Broc. s. 567 (1940), Supp, I, 614 (1937), Supp, II, 639 (1939); H. Arifin, I, 346; M. Müellifin, IV, 101.

(64) Nr. 994/2ci risâle, 253-286 varak, müellifin kendi elyazmasıdır.

(65) 253b varak.

Kısaltmalar :

Bkz : Bakınız

Nr : Numara

Ksm : Kısım

S : Sayfa

S.K. : Süleymaniye Kütüphanesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِثِقَتِي

الرَّحْمَنُ عِلْمُ الْقُرْآنِ خِلْقَةُ الْإِنْسَانِ عِلْمُهُ الْبَيَانُ
 بِعِلْمِهِ نُوْجِدُ الْحَرَكَاتُ وَالسَّكَّاتُ فِي طَبَقَاتِ الْأَرْضِ وَالسَّمَا
 بِحِكْمَتِهِ تَمُرُّ الْجِبَالُ كَمَا السَّحَابُ يَرَاهُ الرِّجَالُ
 بِقَوْلِهِ كُنْ كَوْنُ مَا كَانَ فِي صَفْحَاتِ الْحَدِيثِ وَالْأَمْكَانِ
 عِلْمُ حِكْمَتِهِ رَجِيمٌ حَلِيمٌ عَفْوٌ عَطُوفٌ وَدُودٌ كَرِيمٌ
 وَفَضْلِي عَلَى صَاحِبِ الْآيَاتِ وَالْمَعْرَافِ الْوَاصِلِ
 إِلَى النِّهَابَةِ مِنَ الْعُلَى الْمَقَامَاتِ سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَالرَّبِّينِ
 وَسَيِّدِ الْأَصْفِيَاءِ وَالْمُهْتَدِينَ جَامِعِ الْعُلُومِ الْأَوَّلِينَ

بسم الله الرحمن الرحيم
يقول القديس القديس القديس - حضر من محمود بن عمر العطار في
الطوبى الكافي والصلوة على سيدنا النبي وعليه بعد احسان
اليوم الحساب واليزان . وقد قد فانا لا نعد الا من الايمان بهنزة
الانسان من الاضاف . الا الله من ان السماوات . في كتاب العلم
والعبادات . والطب علم يحفظه الله حاصلا . وستة وعبراته
ذاتله . فطرقنا في اصول الفقه في الطب النبوي . وعندنا لفصل الكمال
المعنى المعنى . فانه سيبطصير البصيرة . التي بها كان العلم والطاعة
وموسى . من قوله تعالى واشر بوا لا شرف الاية ووعنا على
هذا الاصل لتعالج على قد وما يحفظ هذا الكتاب . وعنه على
العينة العملية والرزق السيرة . لا زالت سماوات العالمين والعالين
وما زاد الكثرة للكون واللاطين . ليطرق اليه فان ارباب الابدية
واب الابدية السردية . وموظف ان في الافاق . وحينها الصراخ
العام تامر . والمازل الابرار . المعاضد للحق والمؤمن . والجليل في
الذبح للمؤمن . بل يرضون به يخاف . ما عايناهم للكمال والنعمة والبركات

هذا الكتاب هو من
الاصول التي لا
يتركها احد

هذا الكتاب هو من
الاصول التي لا
يتركها احد

باب علاج الامساك

باب علاج الامساك بالاقسام حام . فالاعراض التي لا تطلق الا في اقسام حام .
الان الذي في الكافي في كبريت . ونحو الاحكام في الامور والاقسام حام .
وهو انما يكون في علم فاعلى . من بياض اللحم لا اعصاب بالاقسام حام .
وهو انما يكون في اقسام حام . كالانعام على عدل هذا الاقسام حام .
في انما يكون في اقسام حام . لطيف بالنعمة والاقسام حام .
والانعام على الانعام . ونحو ما بينهم طالع في الامتصاص .
في انما يكون في اقسام حام . فهو انما يكون في اقسام حام .
فان وقع النظر والرجوع وطب النبي سيد المرسلين . فهو الامساك في اقسام حام .
الاساطين . في اقسام حام . وسمي بالاساطين . وهو الامساك في اقسام حام .
في انما يكون في اقسام حام . وهو انما يكون في اقسام حام .
والرجوع الى اقسام حام . ان يسعوا من ان لا ياتوا في اقسام حام .
الاساطين . في انما يكون في اقسام حام . وهو انما يكون في اقسام حام .
الرجوع الى اقسام حام . وهو انما يكون في اقسام حام .
والرجوع الى اقسام حام . وهو انما يكون في اقسام حام .

هذا الكتاب هو من
الاصول التي لا
يتركها احد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ .

يقول المفسر الى الله الحميد الغنى

خضر بن محمود بن مولانا عمر العطوفى

للمتد لله العليم الحكيم . والصلوة على رسوله

التليم للقيم . وبعد فلما شرحت الحديث

الأول من احاديث مشارق الانواره واطنبت

الكلام لكامل مباحث الايمان بدقايق الافكار .

كتبت حواشى على شرح الحديث الاول . لينظر اليه من

صوالفضل الاكل . الذى له التميز فى العلم والعمل .

والنقد للحياد من الزيوف والدغل . منبع الفوائد

الانسية . ومجمع الفضائل القدسية . صاحب

سكارم الاخلاق . وراغب الخيرات على الاطلاق .

علماء الموالى . وملاذنا على العالم الماهر . والعالم